

УДК 343.9

DOI 36919/3041-1149(Print).5.2024.153-157

О. В. Тимчук,

здобувач

email: pravozavzdu@ukr.net

ORCID 0009-0005-6097-9200

ОСОБЛИВОСТІ СЛІДОВОЇ КАРТИНИ ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ З МЕТОЮ ТОРГІВЛІ

Статтю присвячено висвітленню особливостей змісту слідової картини викрадення людини з метою торгівлі як одного із елементів криміналістичної характеристики цієї форми торгівлі людьми. Зазначено, що саме сліди кримінального правопорушення в сукупності з іншими джерелами криміналістично значимої інформації дають змогу правильно здійснити кримінально-правову кваліфікацію суспільно небезпечного діяння, а також обрати відповідні та дієві засоби й методи для розслідування певної категорії кримінальних правопорушень. Саме тому відомості про сліди вчиненого та отримана у зв'язку з цим інформація є важливою складовою забезпечення всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин торгівлі людьми. Доведено, що слідова картина є обов'язковим елементом криміналістичної характеристики торгівлі людьми, оскільки її зміст виступає практичним інструментом і своєрідним орієнтиром у виборі напрямів розслідування цього тяжкого злочину.

Наведено огляд особливостей слідоутворення під час викрадення людини з метою подальшої торгівлі, на основі чого виділено типові причини мінімального обсягу вихідної інформації на початковому етапі розслідування таких кримінальних проваджень, серед яких: вчинення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми характеризуються нетривалим періодом часу їхнього вчинення, саме тому не всі особи, які перебувають на місці вчинення злочину, стають його очевидцями; очевидці злочину намагаються ухилитися від дачі показань, тому що бояться помсти з боку злочинців; дії потерпілих і злочинців не завжди вказують на здійснення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, що забезпечує злочинцям можливість робити подібні діяння в разі значного скупчення людей; швидкі й добре організовані дії злочинців сприяють зменшенню кількості слідів злочину, зокрема ідеальних.

Ключові слова: криміналістична характеристика, торгівля людьми, викрадення людини з метою торгівлі, слідова картина злочину, слід.

Постановка проблеми та її актуальність. Підготовка до вчинення будь-якого кримінального правопорушення, його вчинення й наступне приховування факту та злочинних наслідків пов'язано з утворенням різноманітних більш або менш стійких матеріальних змін у навколишньому середовищі, які в криміналістичній доктрині називають слідами кримінального правопорушення. Саме сліди кримінального правопорушення в сукупності з іншими джерелами криміналістично значимої інформації дають змогу не тільки правильно здійснити кримінально-правову кваліфікацію суспільно небезпечного діяння, але й обрати відповідні та дієві засоби й методи для розслідування певної категорії кримінальних правопорушень. Саме тому відомості про сліди вчиненого та отримана у зв'язку з цим інформація є також важливою умовою забезпечення всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин торгівлі людьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внесок у дослідження криміналістичних аспектів розслідування торгівлі людьми, зокрема слідової картини та основ слідоутворення, забезпечили такі вчені, як В. К. Весельський, В. І. Галаган, В. В. Пясковський, В. І. Куліков, Б. В. Лизогуб, В. С. Овчинський, С. С. Овчинський тощо.

Мета статті полягає у розкритті особливостей змісту слідової картини викрадення людини з метою торгівлі як елементу криміналістичної характеристики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні вчення про слідоутворення характеризується чітким поділом на теоретичну та методичну частини. Так, теоретична частина

містить у собі «визначення предмета вчення про сліди, спеціальний понятійно-категоріальний апарат, класифікацію слідів, розділи трасологічної науки (гомеоскопію, механоскопію, механогоміоскопію, транспортну, неідентифікаційну трасологію тощо)» [5, с. 64]. Методична частина є «комплексним набором правил, способів і засобів виявлення, фіксації, вилучення, збереження та дослідження слідів. Разом вони становлять систему спеціальних криміналістичних засобів, прийомів і методик роботи з доказовою трасологічною базою, що використовується для розкриття і розслідування злочинів» [4, с. 266].

В етимологічному розумінні категорію слід визначають як «залишок чи ознака чого-небудь, наслідок чиєїсь діяльності, якої-небудь події, відбиток чого-небудь на якійсь поверхні, залишок чи ознака чого-небудь» [6].

З погляду криміналістичної доктрини в широкому розумінні слід – це різноманітні, будь-які наслідки події кримінального правопорушення (наприклад, зникнення чи зміна положення предметів, поява нових; так звані «негативні сліди» в разі спроби інсценування кримінального правопорушення); типові, тенденційні сліди та/чи їхні комплекси, найбільш характерні для певних видів злочинів (наприклад, для крадіжки – зникнення цінних речей, сліди проникнення в приміщення та ін.). Водночас у вузькому сенсі слід – це остаточне явище, причинно пов'язане з подією кримінального правопорушення, що є матеріально-фіксованим відображенням на одному об'єкті властивостей іншого [4, с. 267].

Сліди з найдавніших часів використовувались під час розкриття та розслідування правопорушень і викриття злочинців. Напевне, даремно саме слово «слідство» має спільний корінь зі словом слід. Кримінальне правопорушення завжди матеріальне й викликає сукупність пов'язаних з ним змін, які відбуваються в органічній і неорганічній природі. Такі відображення поділяються на матеріальні (що виникають як результат взаємодії різних об'єктів) та ідеальні (суб'єктивні образи об'єктивної дійсності, відображені в пам'яті людини) [2, с. 2]. М. В. Салтевський усі джерела інформації про подію злочину, що утворюються в процесі його вчинення, назвав «слідовою картиною». «Слідова картина» – поняття дещо умовне, близьке до понять «слідова обстановка» або «інформаційне середовище», що охоплює як матеріальні, так і ідеальні відображення. Отже, «слідова картина» (слідова обстановка в широкому її розумінні) як елемент криміналістичної характеристики являє собою абстрактну модель слідів злочину, що відображаються в матеріальному середовищі внаслідок його вчинення [7, с. 150–151].

«Слідова картина» є обов'язковим елементом криміналістичної характеристики торгівлі людьми, оскільки, зокрема, її зміст виступає практичним інструментом і своєрідним орієнтиром у виборі напрямів розслідування цього тяжкого злочину. Торгівля людьми є злочином проти особистої свободи людини, який, згідно із ст. 149 Кримінального кодексу України, визначається законодавцем як вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію [3]. Крім того, ч. 2 ст. 149 КК України під кваліфікованим видом торгівлі людьми визнає дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства [3]. У ч. 3 ст. 149 КК України особливо кваліфікованою визнається торгівля людьми, вчинена щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками або вчинена щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднана з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо такі дії спричинили тяжкі наслідки [3].

Варто зауважити, що як у будь-яких інших провадженнях у кримінальних провадженнях щодо викрадення людини, пов'язаного із торгівлею людьми, криміналістичний інтерес представляють не тільки сліди злочинців, але й сліди потерпілих. Досить важливо правильно визначити, які саме сліди й де повинні або могли залишитися в результаті вчинення досліджуваного злочину.

Пошук слідів доцільно проводити як на місці захоплення, так і на місці утримання викраденої з метою торгівлі людини, а також у транспортному засобі, що використовувався для перевезення потерпілого. Оскільки завжди йдеться не тільки про матеріальні, але й про ідеальні сліди, їхні носії (джерела) варто виявляти, шукати й за маршрутом руху транспортного засобу, який використовувався злочинцями.

Матеріальних слідів на місці вчинення викрадення людей з метою торгівлі залишається досить мало. Їхнє виявлення та фіксація ускладнюється через високу ймовірність знищення. Але ця обставина не звільняє слідчого від потреби в проведенні огляду місця події. На місці викрадення в ряді випадків вдається виявити сліди взуття, рук (рукавичок) злочинців, а в разі застосування вогнепальної зброї – сліди пострілу. У безпосередній близькості від місця захоплення залишаються сліди транспортного засобу, якщо він використовувався в процесі вчинення цього злочину.

У разі викрадення жертв, серед яких можна виділити дві характерних групи за віковою ознакою – діти та дорослі особи, місцем учинення злочинних дій (і, відповідно, формування слідів) щодо дітей переважно є вулиця, часто недалеко від навчальних закладів і місць проведення дозвілля, де діти переважно проводять час, залишаючись поза наглядом дорослих. Водночас викрадачі намагаються обирати переважно не надто людні місця, щоб уникнути очевидців можливого опору з боку жертви викрадення. Якщо викрадають дорослих осіб, то місцем викрадення обирається двір житлового будинку, вулиця, територія поблизу місця роботи жертви. Досить часто викрадення здійснюють на вокзалах, в аеропортах [8, с. 17]. Погоджуємося, що, як свідчить аналіз слідчо-судової практики, конкретними місцями, де утримуються викрадені особи до подальшого продажу, є: міська квартира, дім, дача злочинців; квартира, яку орендують злочинці; гараж, сарай, підвал будинку; приміщення комерційних фірм (що під прикриттям займаються торгівлею людьми); готель, пансіонат, будинок відпочинку; конспіративна квартира; гуртожитки; інші приміщення (будівлі, що ремонтуються, або будинки, призначені для зносу, технологічні бункери, колодязі тощо) [8, с. 17]. Часто викрадені особи перевозяться з місця на місце, щоб ускладнити їхній пошук. Слушно зауважити, що перелічені вище місця можуть слугувати не тільки для утримання викрадених осіб, а й тих осіб, які обманним способом опинилися в руках злочинців і очікують відправлення за кордон для подальшого «працевлаштування» [1, с. 179–180].

Специфіка розглянутих злочинів така, що вони можуть відбуватися на очах очевидців, тобто залишають так звані ідеальні сліди. Найчастіше очевидцями можуть бути родичі, знайомі викраденої особи. Від них є можливим отримати відомостей про стать злочинців, їхній вік, зовнішній вигляд, особливі прикмети, автотransпорт, напрямок руху та деякі інші дані, які мають значення для встановлення особи злочинці.

Зазвичай процес захоплення жертви, її переміщення (транспортування) й утримання припускає багаторазові факти контактної взаємодії одягу злочинців і одягу потерпілих. У результаті такої взаємодії на одязі потерпілого часто залишаються мікрОВОЛОКНА одягу злочинців, і навпаки. Обов'язково залишаються мікрОВОЛОКНА його одягу на тих предметах, з якими він вступав у контактну взаємодію: ліжко, де він лежав; оббивка крісла, де сидів; радіатор батареї, до якої був прикутий тощо. Тотожні сліди залишаються також у транспортному засобі, що використовувався для перевезення потерпілого. У тому місці, де здійснювалось утримання потерпілої особи, можуть бути залишені (а отже, і виявлені) сліди потерпілого, наприклад сліди рук, взуття.

Якщо для утримання, обмеження переміщень потерпілого застосовувалися наручники, мотузки й подібні засоби, на його тілі залишаються садна, потертості, синці, а на цих предметах – клітини епітелію, кров потерпілого. У разі прив'язування (приковування) потерпілого до будь-якого предмета (до труб опалення, будівельних конструкцій тощо) на ньому повинні залишитися сліди подряпин, тертя, мікрочастинок фарби наручників, мікрОВОЛОКОН мотузки, а на мотузці (наручниках) – мікрочастинки (або частки фарби) предмета, до якого вони прикріплювалися.

Тілесні ушкодження, отримані потерпілим, також розглядаються як сліди вчиненого злочину. У разі коли потерпілий чинив опір, садна та синці будуть розташовані на обличчі, тілі, кінцівках,

а в разі зв'язування (для утримання, обмежень переміщень потерпілого) садна й синці будуть розташовані на руках – у сфері зап'ясть, ліктьових суглобів; на ногах – найчастіше у сфері гомілковостопних суглобів.

Планування злочинних дій під час вчинення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, може знайти відображення не лише в пам'яті підозрюваних і свідків, а також у письмових документах, складених впродовж виконання підготовчих до вчинення злочину дій. У них можуть знайти відображення такі аспекти підготовки: план викрадення потерпілої особи, розподіл ролей і функцій між членами злочинної групи, розрахунок часу та кількості людей, комплекс відволікаючих заходів, характеристики зброї та інші важливі для розслідування злочину відомості.

Висновки. Отже, враховуючи особливості слідоутворення під час викрадення людини з метою подальшої торгівлі, можна виділити такі причини, чому початковий етап розслідування таких кримінальних проваджень характеризується мінімумом вихідної інформації:

- 1) часто майже всі сліди цього злочину є ідеальними;
- 2) вчинення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми характеризуються нетривалим періодом часу їхнього вчинення, саме тому не всі особи, які перебувають на місці вчинення злочину, стають його очевидцями;
- 3) очевидці злочину намагаються ухилитися від дачі показань, тому що бояться помсти з боку злочинців;
- 4) дії потерпілих і злочинців не завжди вказують на здійснення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, що забезпечує злочинцям можливість робити подібні діяння за значним скупченням людей. Якщо в момент вчинення злочину, пов'язаного з торгівлею людьми, є або можуть бути очевидці злочину, то злочинці найчастіше застосовують своєрідне «маскування поведінки» за допомогою створення в навколишніх враження, що відбувається некримінальна подія;
- 5) швидкі й добре організовані дії злочинців також сприяють зменшенню кількості слідів злочину, зокрема ідеальних.

Аналіз «слідової картини» викрадення людини з метою торгівлі сприяє виявленню кореляційних зв'язків цього елемента з іншими структурними елементами криміналістичної характеристики досліджуваного злочину. З огляду на це «слідова картина» дає змогу будувати версії про способи вчинення злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, а також осіб, які вчинили цей злочин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкова А. І. Структура криміналістичної характеристики торгівлі людьми. *Актуальні проблеми держави і права*. С. 174–181. URL : <http://www.apdp.in.ua/v27/32.pdf>
2. Галаган В. И. Использование следователем информации на первоначальном этапе расследования : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 1992. 20 с.
3. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Кузнєцов Р. В., Євсєєв П. О. Особливості сучасної тактики збирання окремих трасологічних слідів у криміналістичній техніці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 5. С. 266–268.
5. Мазниченко Ю. О., Садченко О. О., Юсупов В. В. Словник термінів : термінологічний словник судово-трасологічної експертизи. Київ : Талком, 2018. 132 с. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9384/1/%d0%a1%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%b4%d0%be%20%d0%b4%d1%80%d1%83%d0%ba%d1%83.pdf>
6. Публічний електронний словник української мови. URL : <http://ukrlit.org/slovyky/%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4>
7. Салтевський М. В., Лукашевич В. Г., Глібо В. М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. К. : ВІПОЛ, 1994. 180 с.
8. Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики : монографія. Х. : Гриф, 2003. 280 с.

REFERENCES

1. Volkova, A. I. Struktura kryminalistychnoyi kharakterystyky torhivli lyud'my [The structure of the forensic characteristics of human trafficking]. *Aktual'ni problemy derzhavy i prava*. 174–181. URL : <http://www.apdp.in.ua/v27/32.pdf> [in Ukrainian].
2. Galagan, V. I. (1992). Ispol'zovaniye sledovatelem informatsii na pervonachal'nom etape rassledovaniya [Use of information by the investigator at the initial stage of the investigation] : abstract of the dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences : 12.00.09. K. 20 p. [in Ukrainian].
3. Criminal Code of Ukraine of April 05, 2001 p. No. 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
4. Kuznyetsov, R. V. & Yevsyeyev, P. O. (2021). Osoblyvosti suchasnoyi taktyky zbyrannya okremykh trasolohichnykh slidiv u kryminalistychniy tekhnitsi [Peculiarities of modern tactics of collecting individual trace traces in forensic techniques]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*. Vol. 5. 266–268 [in Ukrainian].
5. Maznychenko, Yu. O., Sadchenko, O. O. & Yusupov, V. V. (2018). Slovyk terminiv : terminolohichnyy slovyk sudovo-trasolohichnoyi ekspertyzy [Dictionary of terms : terminological dictionary of forensic and traceological examination]. Kyjiv : Talkom. 132 p. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9384/1/%d0%a1%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%b8%d0%ba%20%d0%b4%d0%be%20%d0%b4%d1%80%d1%83%d0%ba%d1%83.pdf> [in Ukrainian].
6. Publichnyy elektronnyy slovyk ukrayins'koyi movy [Public electronic dictionary of the Ukrainian language]. URL : <http://ukrlit.org/slovyk/%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4> [in Ukrainian].
7. Saltevs'kyy, M. V., Lukashevych, V. H. & Hlibko, V. M. (1994). Navchal'no-dovidkovyy posibnyk z kryminalistyky [Educational and reference manual on forensics]. K. : VIPOL. 180 p. [in Ukrainian].
8. Shevchuk, V. M. (2003). Metodyka rozsliduvannya kontrabandy: problemy teorii ta praktyky [Smuggling Investigation Methodology: Problems of Theory and Practice] : monohrafiya. X. : Hryf, 280 p. [in Ukrainian].

O. V. Tymchuk. FEATURES OF THE TRAFFIC FILE OF KIDNAPING FOR THE PURPOSE OF TRAFFICKING

The article is devoted to highlighting the features of the content of the trace file of kidnapping for the purpose of trafficking as one of the elements of the forensic characteristics of this form of human trafficking. It is noted that it is the traces of a criminal offense, in conjunction with other sources of forensically significant information, that allow for the correct criminal-legal qualification of a socially dangerous act, as well as the selection of appropriate and effective means and methods for the investigation of a certain category of criminal offenses. That is why information about the traces of the crime and the information obtained in this regard are a necessary component of ensuring a comprehensive, complete and objective study of the circumstances of human trafficking. It is proved that the trace file is an obligatory element of the forensic characteristics of human trafficking, since its content acts as a practical tool and a kind of guide in choosing the directions of investigation of this serious crime.

An overview of the features of trace formation in human trafficking is provided, based on which typical reasons for the minimum amount of initial information at the initial stage of the investigation of such criminal proceedings are highlighted, including: the commission of crimes related to human trafficking is characterized by a short period of time for their commission, which is why not all persons who are at the scene of the crime become eyewitnesses to it; eyewitnesses to the crime try to avoid giving testimony because they are afraid of revenge from the criminals; the actions of victims and criminals do not always indicate the commission of crimes related to human trafficking, which provides criminals with the opportunity to commit such acts in a large crowd of people; fast and well-organized actions of criminals contribute to reducing the number of traces of the crime, including ideal ones.

Keywords: forensic characteristics, human trafficking, human trafficking, human trafficking, trace picture of the crime, trace.